

Олександра Кудлай

Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (доби Центральної Ради): персональний склад

У статті подається аналіз походження, освітнього рівня, професійної, громадської і політичної діяльності міністрів РНМ доби Української Центральної Ради, а також їх подальшої долі на еміграції та у підрадянській Україні.

В статтє подається аналіз походження, образовательного уровня, профессиональной, общественной и политической деятельности министров РНМ периода Украинской Центральной Рады, а также их дальнейшей судьбы в эмиграции и в советской Украине.

The article focuses on the analysis of birth, education level, professional, public and political activities of the members of the Ukrainian Popular Ministry of Centralna Rada, their fates in the emigration and in the soviet Ukraine.

Генеральний секретаріат (ГС) був утворений 15 червня 1917 р. Видання I Універсалу Української Центральної Ради (УЦР) заклало початок створення засад автономії України і вже кілька днів потому ухвалою Комітету УЦР був покликаний до життя її виконавчий орган. Останній розпочав свою діяльність у складі 8 генеральних секретарів. Його перший склад мав такий вигляд: голова ГС та генеральний секретар внутрішніх справ — В. Винниченко, генеральний секретар фінансів — Х. Барановський, секретар міжнаціональних справ — С. Єфремов, секретар продовольчих справ — М. Стасюк, земельних справ — Б. Мартос, військових справ — С. Петлюра, судових справ — В. Садовський, секретар освіти — І. Стешенко, генельний писар — П. Христюк.

Через місяць, 15 липня, був затверджений другий, доповнений, склад Генерального секретаріату — 13 секретарств та

генеральний писар. До секретарств першого складу ГС додалися: секретарство шляхів — генеральний секретар В. Голубович, пошт і телеграфів — О. Зарубін, генеральний контролер — М. Рафес. Посади генеральних секретарів праці й торгу та промисловості залишилися вакантними. Замість С. Єфремова секретарство міжнаціональних справ очолив О. Шульгин. Представником ГС при Тимчасовому уряді був призначений П. Стебницький.

Третій склад виконавчого органу УЦР був ухвалений останньою 21 серпня і затверджений Тимчасовим урядом 1 вересня 1917 р. У знов скороченому ГС діяли секретарства внутрішніх справ, освіти, фінансів, земельних справ, міжнаціональних справ; зберігалися посади генерального писаря та комісара України при Тимчасовому уряді. Також були затверджені товариші (заступники) генерального секретаря міжнаціональних справ (з польських, єврейських та російських справ). Зміни у персональному складі були наступними: земельне відомство очолив М. Савченко-Більський, генеральним писарем призначений О. Лотоцький; посади товаришів секретаря міжнаціональних справ зайняли М. Міцкевич та М. Зільберфарб.

1 листопада 1917 р. ГС знову був доповнений секретарствами продовольчих справ (генеральний секретар М. Ковалевський), праці (М. Порш), торгівлі і промисловості (В. Голубович), шляхів (В. Єщенко), пошт і телеграфів (О. Зарубін), військових справ (С. Петлюра), судових справ (М. Ткаченко). Товаришем секретаря національних справ у справах росіян був призначений Д. Одинець, генеральним контролером став О. Золотарьов. У зв'язку із поваленням Тимчасового уряду відпала потреба у посаді комісара України у Петрограді. Отже, четвертий склад ГС налічував 12 генеральних секретарств, у ньому також працювали генеральний писар та генеральний контролер.

ІУ Універсал УЦР перейменував Генеральний секретаріат на Раду Народних Міністрів (РНМ) і, відповідно, генеральних секретарів — на народних міністрів. Перший склад РНМ був ухвалений 11 січня 1918 р. Його склад був наступним: голова РНМ і міністр внутрішніх справ — В. Винниченко, міністр за-

кордонних справ — О. Шульгин, міністр військових справ — М. Порш, судових справ — М. Ткаченко, продовольчих справ — М. Ковалевський, шляхів — В. Єщенко, пошт і телеграфу — М. Шаповал, морських справ — Д. Антонович, виконуючий обов'язки (в.о.) міністра фінансів — В. Мазуренко, міністр освіти — І. Стешенко, торгу і промисловості — В. Голубович, міністр великоруських справ — Д. Одинець, польських справ — М. Міцкевич, єврейських справ — М. Зільберфарб. Посади державного контролера і державного писаря посіли відповідно О. Зарубін та І. Мирний.

Через тиждень був сформований і затверджений другий склад РНМ, який очолив В. Голубович. Останній одночасно займав посаду міністра закордонних справ. Відбулися й значні зміни у персональному складі уряду — міністром внутрішніх справ був призначений П. Христюк, військових справ — І. Немоловський, фінансів — С. Перепелиця, шляхів — Є. Сокович, міністром шляхів став Н. Григоріїв, землеробства — А. Терниченко.

Третій і останній склад Ради Міністрів був затверджений Малою Радою 24 березня 1918 р. Головою уряду і міністром закордонних справ залишився В. Голубович. Міністерство внутрішніх справ очолив М. Ткаченко, судових справ — С. Шелухін, керівником міністерства військових справ й в.о. морського міністра став О. Жуковський, міністром пошти і телеграфу — Г. Сидоренко; М. Ковалевський, очолюючи міністерство земельних справ, взяв на себе й керування міністерством продовольчих справ; посаду міністра освіти обійняв В. Прокопович, торгу і промисловості — І. Феценко-Чопівський, генерального писаря — П. Христюк.

Отже, генеральними секретарями у Генеральному Секретаріаті УЦР, згодом міністрами у Раді Народних Міністрів були 44 діяча. Практично ніяких біографічних відомостей нема про 9-ро з них — В. Єщенка, Л. Михайліва, М. Міцкевича, А. Немоловського, С. Перепелицю, В. Рудницького, Г. Сидоренка, Є. Соковича та І. Хургіна. Про А. Немоловського, В. Рудницького, Є. Соковича, окрім вищезначених посад у РНМ, ніякої

інформації, на жаль, нема. Значно обмеженими виявилися й дані про життя та діяльність ще 8-ми міністрів (секретарів) українських урядів. Маються на увазі: О. Жуковський, О. Зарубін, О. Зарудний, О. Золотарьов, М. Зільберфарб, П. Климович, Д. Одинець, М. Рафес, М. Савченко-Більський та А. Терниченко. Отже, подальший аналіз біографічних даних українських діячів здійснювався з урахуванням вищеназваних обмежень.

Походили майбутні урядовці з різних верств населення. Серед них були члени дворянських родин — С. Шелухін та О. Шульгин; мав давнє козацько-старшинське коріння М. Ковалевський; зі старої шляхетської родини вийшов й М. Туган-Барановський. До сім'ї української інтелігенції належав Д. Антонович, який був сином відомого українського історика В. Антоновича. Сільськими вчителями на Черкащині були батьки Н. Григоріїва. З середовища священиків вийшли — В. Голубович, С. Єфремов, О. Лотоцький, В. Прокопович, В. Садовський та П. Стебницький. Б. Мартос, В. Мазуренко, П. Христюк походили з козацьких родин. Родина міщан козацького походження виховала С. Петлюру, урядовців — М. Стасюка, офіцерська — І. Стешенка, службовців — М. Порш, купців з Білорусії — М. Рафеса. Селянами за походженням були Х. Барановський, В. Винниченко, Д. Коліух та М. Шаповал.

Таким чином, ми знаємо про походження 24 осіб, з 44, що займали міністерські посади, тобто, трохи більше половини. Тому зробити загальний висновок досить складно. Підкреслимо тільки, що найбільшу кількість, 6 осіб, складали вихідці з родин священиків, дворянами та селянами за походженням були по 4 особи, з козацьких родин вийшло троє майбутніх міністрів.

Відповідно і можливості щодо здобуття освіти вони мали різні. Юридичний факультет Київського університету св. Володимира закінчили С. Єфремов, М. Порш, В. Садовський, С. Шелухін; історико-філологічний факультет — В. Прокопович, І. Стешенко; фізико-математичний — О. Зарубін, П. Стебницький, П. Холодний. У цьому університеті навчався також й М. Ткаченко. Закінчили Харківський університет Д. Антонович, Б. Мартос (математичний відділ); повний курс юридичного

й природничого факультетів пройшов М.Туган-Барановський (після закінчення навчання ще студював економічні науки в Англії, згодом отримав ступінь магістра політичної економії у Московському університеті). Студювали юридичну науку: у Новоросійському університеті — П. Климович, у Московському університеті — О. Золотарьов. О. Шульгин отримав вищу освіту на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету.

У Київському політехнічному інституті на сільськогосподарському відділенні навчалися В. Голубович та А. Терниченко. Закінчив економічний факультет Петербурзького політехнічного інституту й В. Садовський (він єдиний, мав дві вищі освіти). У Петербурзькому Технологічному інституті отримав освіту В. Мазуренко. Випускником Київської духовної академії був О. Лотоцький.

Вступили до вищих учбових закладів, але не закінчили повний курс навчання через різні обставини: В. Винниченко (два роки студював на юридичному факультеті Київського університету); був змушений покинути навчання спочатку на історико-філологічному факультеті Московського університету, згодом у Комерційному інституті у Києві М. Ковалевський. Перешкодили навчанню М. Стасюка у Петербурзькому гірничому інституті події Першої російської революції 1905 р. Через брак коштів не зміг отримати вищу освіту й М. Шаповал — спочатку у Харківському університеті (історико-філологічний факультет), пізніше намагався завершити навчання у Київському комерційному інституті, але через революцію це знову не вдалося. Кілька років провчився у Київському політехнічному інституті П. Христюк.

У зв'язку з обмеженими відомостями про життя та діяльність низки українських діячів, як це було вже вказано автором вище, невідомо де навчалися, але біографічні дані свідчать про закінчення вищих учбових закладів: М. Міцкевичем — до 1917 р. працював адвокатом; Г. Сидоренком — інженер шляхів; В. Єщенком — інженер-залізничник; Д. Одинцем — працював приват-доцентом Петербурзького університету. Спеціальну вій-

ськову освіту, безперечно, мав О. Жуковський — полковник російської армії.

Навчання С. Петлюри перервалося у Полтавській духовній семінарії, яку він змушений був залишити через революційну діяльність. Про закінчення сільськогосподарської школи свідчать дані про Н. Григорієва. Випускником Новоглухівської лісової школи та юнкерського училища був М. Шаповал.

Не мали навіть середньої освіти Х. Барановський, який висунувся завдяки своїм здібностям; та Д. Коліух — через матеріальні нестатки, але самоосвіта та природні здібності допомогли йому досягти високого авторитету кооперативного діяча.

Невідомо де навчалися М. Савченко-Більський (за фахом був агрономом), М. Рафес (за свідченням М. Грушевського — перукар), М. Зільберфарб (письменник), О. Зарудний (прапорщик російської армії), Л. Михайлів та С. Перепелиця (знавець фінансової кооперації).

Таким чином, вищу освіту мали 25 осіб, тобто приблизно 57% всіх діячів, що займали посади міністрів в українських урядах. Із незакінченою вищою освітою працювало 5 осіб. Невідомо яку освіту отримали 6 українських діячів, про ще 6-х нема достовірних даних. Двоє не мали змоги закінчити будь-які освітні заклади, але висунулися завдяки здібностям та плідній самоосвіті. З тих, хто закінчив вищі учбові заклади та відомі відділення, на яких вони навчалися, найбільшу кількість склали правники та технарі — по 6 осіб, четверо — гуманітарії і троє — економісти.

До революції 1917 р. майбутні урядовці працювали у різних галузях. Шестеро були викладачами вищих навчальних закладів: Д. Одинець — приват-доцент Петербурзького університету; асистентом фізико-математичного факультету Київського університету був О. Зарубін; на кафедрі технології силікатів Петербурзького політехнічного інституту 17 років викладав В. Мазуренко. З 1895 р. в університеті та політехнічному інституті Петербурга працював викладачем й М. Туган-Барановський, також читав курс у комерційному інституті. Отримав звання професора і працював у Київському політехнічному

інституті до 1917 р. П. Холодний. Після закінчення Петербурзького університету у 1915 р. залишився при ньому для підготовки до професорської діяльності й О. Шульгин.

Викладацькою роботою у різних гімназіях та школах займалося багато українських діячів. У київських гімназіях читав В. Прокопович, але через участь у Всеросійському педагогічному з'їзді у 1913 р. був звільнений і деякий час працював ученим бібліотекарем Київського міського музею. Після закінчення університету лектором Фундуклеївської жіночої гімназії працював протягом року І. Стешенко. Згодом він працює у чоловічій гімназії м. Слупська, Київській комерційній школі, Фребелівському інституті, на Вищих жіночих курсах, у Музично-драматичній школі М. Лисенка. У 1915 р. стає директором одної з перших українських гімназій — Тетянівської гімназії для біженців. Директором комерційної школи 1-го Товариства вчителів Києва у 1906-1917 рр. був П. Холодний. Кілька років працював у петербурзьких гімназіях О. Шульгин. У 1904 р. розпочав педагогічну практику й Н. Григоріїв, викладаючи вітчизняну та всесвітню історію, російську мову, методику викладання рідної мови в середніх школах. Теорію права, державне право, російське цивільне право читав у класичних гімназіях С. Шелухін, поєднуючи викладацьку працю із обов'язками на посадах в окружних судах. Історію мистецтва вів у київській Мистецькій школі з 1912 р. Д. Антонович. Кілька років після закінчення університету, займався викладанням на різних курсах міста Харкова Б. Мартос. Вчителював на Кубані й С. Петлюра, одночасно працюючи на архівами Кубанського війська під керівництвом Ф. Щербини.

У сфері юстиції — суді та адвокатурі — працювало п'ятеро осіб. Найбільше відомо про кар'єру С. Шелухіна, який ще з кінця 80-х років XIX ст. перебував на різних посадах у Єлисаветградському окружному суді. Згодом стає слідчим з особливо важливих справ, почесним мировим суддею Кам'янець-Подільської округи, товаришем прокурора Кишинівського окружного суду, а з 1902 р. членом Одеського окружного суду. Товаришем присяжного повіреного у Петербурзі був В. Садовський, який з 1915 р. вступає до адвокатського стану м. Києва. Практикуючи-

ми адвокатами були також П. Климович, М. Міцкевич та М. Порш.

Інженерні посади до революції займали В. Голубович, який працював на Південній залізниці, у 1916–1917 рр. був начальником відділення водних, шосейних та ґрунтових шляхів Румунського фронту; та В. Єщенко — начальник служби руху Лівобережної залізниці. Інженером шляхів за фахом був також й Г. Сидоренко. На жаль свідчень про те, де він працював немає. Деякий час працює в управлінні Південно-Західної залізниці І. Стешенко.

Військову кар'єру обрали О. Жуковський — служив на Західному фронті у чині полковника; О. Зарудний — прапорщиком. М. Шаповал після закінчення юнкерського училища деякий час служив у пішому полку російської армії у царстві Польському. Його служба закінчилась через судовий процес за участь у революційному русі.

У державних установах Російської імперії працювали такі поважні українські діячі, як О. Лотоцький — урядовець державного контролю у Києві, згодом у Петербурзі (1900–1917 рр.) та П. Стебницький — займав різні посади в управлінні пошти і телеграфу у Петербурзі. З 1904 р. — він керівник комерційного відділу Петербурзького телеграфного агентства. Чин дійсного статського радника мав С. Шелухін.

За наявними неповними даними у Київській міській думі певний час працювали І. Стешенко та О. Зарубін — гласним міської думи.

Значна кількість українських діячів активно займалася літературною працею та журналістикою. Найбільш відомим письменником, злет якого розпочався у перші роки ХХ ст., був В. Винниченко. Він належав до так званого нового напрямку в українській літературі — психологічно-аналітичного неоромантизму. Паралельно з написанням художніх творів він пише публіцистичні статті, співпрацює з журналом «Украинская жизнь». Опонентом останнього у боротьбі мистецьких напрямків того часу був С. Єфремов, який усю силу свого публіцистичного таланту спрямував проти модерної національної літератури.

Жив він з літературно-публіцистичної праці, співробітничав з численними газетами, журналами та іншими періодичними виданнями. Працював у видавництві «Вік», де вийшла складена ним антологія української літератури у 3-х томах. У 1911 р. побачила світ його ґрунтовна «Історія українського письменства».

Знавцем багатьох іноземних мов був І. Стешенко. До революції у Львові вийшов його переклад українською мовою «Метаморфоз» Овідія, також багато перекладав з французької і болгарської. Опублікував низку статей з мовного та національного питань, видавав часопис «Шершень», журнал «Гедзь». Журналістом був й О. Золотарьов, письменником — М. Зільберфарб, який писав російською, німецькою мовами та на ідиш.

Працювали до революції на ниві кооперації та висунулися завдяки своїм успіхам у цій сфері Х. Барановський, який був засновником і директором кредитного союзного банку у Києві (Союзбанку) — головної установи дрібного кредиту у 1907–1917 рр. В 1917 р. він стає директором Українбанку, за визначенням Д. Дорошенка, вважався одним з найкращих знавців кооперативної справи в Україні. Був талановитим організатором української споживчої кооперації, за свідченням М. Грушевського, Д. Коліух. На II Всеросійському кооперативному конгресі у 1913 р. виступив з ініціативою створення Українського кооперативного союзу. Кооперативною діяльністю на Полтавщині з 1914 р. займався й М. Ковалевський. Приймав участь у кооперативному русі П. Христюк — член Українського кооперативного комітету. З 1913 р. на ниві кооперації, як організатор кооперативних спілок і товариств, працював М. Порш.

У 1909 р. розпочинає плідну роботу у сфері кооперації Б. Мартос. Спочатку він працює старшим контролером статистичних робіт у Волинській губернській земській управі (1909–1911 рр.), інструктором кооперації. Згодом, працюючи керівником фінансового відділу Управління Чорноморсько-Кубанської залізниці (1911–1913 рр.), входить до правління Кубанського кооперативного банку, Кубанського кредитного союзу. З 1913 р. перебуває на посаді інспектора кооперації Полтавського губерн-

ського земства. Створює нові кооперативні союзи і організації, викладає на кооперативних курсах, читає публічні лекції.

Організовував селянські спілки на Полтавщині і М. Стасюк (1905–1907 рр.), пізніше служив у київських місцевих кооперативних установах. Як згадував пізніше М. Ковалевський, він працював як інструктор кредитної кооперації на Київщині під керівництвом Х. Барановського. Знавцем української фінансової кооперації був С. Перепелиця. У 1913 р. під керівництвом А. Терниченко почало діяти товариство Український агроном для популяризації сільськогосподарських знань серед українського селянства.

Під час війни на адміністративних посадах в земельних установах працював А. Терниченко. Повітовим агрономом Борзенського повіту на Чернігівщині був М. Савченко-Більський; лісоводом у маєтках М. Терещенка (1911–1917 рр.) — М. Шаповал.

Обмежені свідчення щодо роботи О. Золотарьова — працював у профспілках, у 1915–1917 рр. в єврейському бюро праці у Москві; Н. Григоріїва — бібліотекар Київського товариства грамотності; М. Рафеса — перукар. З 1909 р. був бухгалтером у Москві С. Петлюра, напередодні революції став заступником уповноваженого на Західному фронті в організації на допомогу фронтові «Союзу Земств».

Треба також вказати й на той факт, що паралельно з науковою й викладацькою діяльністю П. Холодний, здобувши мистецьку освіту у Київській рисувальній школі М. Мурашка, як художник-імпресіоніст набув всесвітньої слави. Він почав виставляти свої роботи у 1910 р.

Отже, серед вказаних українських діячів, більшість була викладачами: вузів — 6 осіб, гімназій і шкіл — 9. Ще одну велику групу склали кооператори — 10 осіб. Саме ці дві сфери діяльності дали більше половини (майже 57%) українських міністрів.

Одночасно з професійною діяльністю переважна більшість діячів активно займалася політичною і громадською роботою. Починалася вона, як правило, з участі у студентських громадах університетських міст. Так, М. Ковалевський був членом у Мос-

ковської, згодом очолював студентську громаду у Києві. До останньої належали М. Порш, І. Стешенко, М. Стасюк, П. Христюк; одним з її лідерів був М. Ткаченко. У Петербурзі організатором і керівником студентської громади був В. Садовський. Разом з М. Стасюком вони входили до інформаційного бюро та Головної ради українських студентських організацій, входив до неї також В. Мазуренко. Б. Мартос належав до харківської студентської громади; до аналогічних організацій у семінаріях — С. Єфремов та С. Петлюра.

Після закінчення навчання діячі включалися у потужну громадську та партійну роботу. Працюючи протягом багатьох років у Петербурзі, О. Лотоцький брав активну участь у створенні українських фракцій I та II Державних дум, разом з П. Стебницьким допомагав їм у їх практичній роботі. Визначним діячем легального марксизму в Росії разом з П. Струве був М. Туган-Барановський.

Одним з засновників та лідерів Революційної української партії (РУП) став Д. Антонович, редагував її органи «Гасло» і «Селянин». До цієї ж партії належав й В. Винниченко, проводячи партійну роботу та редагуючи разом з Д. Антоновичем у Львові партійний орган. Він перекладає українською праці Ф. Лассаля, К. Каутського, П. Лафарга. З 1905 р. перебуває у керівному складі Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). До РУП належав В. Голубович (у 1912 р. приєднався до київської групи Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР)), В. Мазуренко (він же був й одним з фундаторів і керівників Всеросійської селянської спілки (1905)). До керівного складу РУП деякий час належав М. Ткаченко, який після розколу партії приєднався до УСД спілки і був лідером її київського комітету. Співпрацював з РУП Б. Мартос.

Через членство в РУП прийшли до УПСР М. Стасюк та М. Шаповал. Деякий час у київському комітеті українських есерів працював М. Ковалевський.

Членом і активним діячем РУП був С. Петлюра — проводив партійно-організаційну роботу у Львові, співробітничав із закордонними виданнями РУП, редагував її друкований орган

«Селянин». У 1906 р., вже як член УСДРП, разом з П. Понятенком і М. Поршем у Петербурзі редагує місячник «Вільна Україна». Після його заборони у Києві починає виходити часопис «Боротьба». Працював у Києві секретарем газети «Рада», співредактором органу УСДРП «Слово».

Лідер київського комітету РУП М. Порш — брав участь у редагуванні партійного органу «Праця», співробітничав з часописом «Селянин». Як провідний діяч РУП був головним опонентом Д. Антоновича у національному питанні. Його зусиллями відбувся II з'їзд партії, який ухвалив її програму і статут, а також змінив назву на УСДРП. До роботи в останній пристав і І. Стешенко.

С. Єфремов, спочатку член Української демократичної партії (УДП), входить до Української радикально-демократичної партії (УРДП). У 1905 р. видає кілька брошур політичного змісту. До Петербурзької громади УРДП входив О. Лотоцький. До цієї партії у 1905 р. вступив В. Прокопович — співробітничав з партійними виданнями «Рада» та «Боротьба». До УРДП належав й С. Шелухін.

Через свою громадську та партійну діяльність зазнали трусів, арештів, висилки 12 українських діячів. Арештовувалися, відбували ув'язнення, висилалися та перебували під наглядом поліції В. Винниченко, О. Золотарьов, С. Єфремов, П. Климович, В. Мазуренко, М. Рафес, М. Стасюк, І. Стешенко, С. Петлюра, М. Порш. На початку століття відбув три жандармські політичні обшуки дійсний статський радник С. Шелухін. У 1901 р. за підпис під протестом «Союза писателей» проти насильства над маніфестантами був звільнений з роботи у видавництві П. Стебницький.

Окремою ланкою роботи була участь у громадівському русі. С. Єфремов був членом Київської старої громади, у Петербурзі українську громаду очолював П. Стебницький. До неї входив й М. Туган-Барановський. П. Климович належав до Одеської старої громади, головою якої був інший український діяч — С. Шелухін.

Велику працю проводило Товариство українських поступовців (ТУП). У його осередках діяли: С. Єфремов (керівник ТУПу з 1905 р.), В. Прокопович (член її Ради), М. Ковалевський (член полтавського осередку), Н. Григоріїв (очолював Кам'янець-Подільську філію). До петербурзького відділення входили О. Лотоцький, П. Стебницький, М. Туган-Барановський. Останній до 1917 р. перебував у лавах кадетської партії, згодом вступив до УПСФ. Членами ТУП були також І. Стешенко, П. Холодний, С. Шелухін, О. Шульгин.

На 1917 р. членами УСДРП було 11 осіб, УПСР — 11, УПСФ — 8, Української народної партії — 1, 1 соціаліст-самостійник, Бунд — 2, Об'єднана єврейська соціалістична робітничка партія — 2, Польський націонал-демократичний централ — 2, Російська партія народних соціалістів (трудовиків) — 1, 2 - позапартійних. Партійна приналежність ще трьох міністрів невідома. Отже, майже 73% урядовців були членами українських партій, 16% — належали до національних російських, польських, єврейських політичних партій. Позапартійні склали всього 4,5%. Переважна більшість діячів, 45%, були представниками трьох найвпливовіших українських партій — УСДРП, УПСР та УПСФ.

Активною видавничою діяльністю до революції займалася ціла плеяда українських діячів. Старші з них — О. Лотоцький та П. Стебницький — у 1898 р. створили у Петербурзі «Доброчинне товариство для видання загальнокорисних і дешевих книжок». У складі управи цього товариства пізніше працював О. Шульгин. Товариство сприяло виданню творів Т. Шевченка, енциклопедії «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (1914-1915 рр.) та ін.

П. Стебницький також був членом Вільного економічного товариства, Союзу писателів, «Общества ім. Шевченко для вспомоществования недостаточным уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.-Петербурга», «Благотворительного общества издания общепользных и дешевых книг» та ін. Співзасновником видавництва «Вік» у Києві був О. Лотоцький, який доклав багато зусиль для друку українських

видань. Під редакцією А. Терниченко виходив український сільськогосподарський часопис «Рілля».

Взагалі співробітничали з різними науковими, популярними, періодичними виданнями, засновували нові журнали та газети, працювали редакторами різноманітних часописів, друкували популярні брошури, плакати, календарі, тематичні серії 16 (36%) майбутніх урядовців.

Значне місце у житті великого кола діячів займала наукова діяльність. Як свідчив у своїй автобіографії П. Стебницький, при другому відділі Академії наук у Петербурзі він займався біжучими питаннями з українських справ; працював у комісії по складанню записки про знесення цензурних заборон 1876 р.; по обміркуванню основ українського правопису і по перекладу Святого Письма українською мовою. Друкував статті з економіки у фахових російських виданнях.

Дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка був О. Лотоцький. Працював над економічними питаннями розвитку України М. Стасюк. У 1908–1912 рр. була надрукована низка його наукових розвідок про розвиток продуктивних сил, економічні відносини в Україні. Займається науковою працею І. Стешенко, досліджуючи творчість І. Котляревського, П. Куліша, Т. Шевченка, історію української літератури і складав разом із дружиною українсько-російський словник, видав кілька праць, одночасно був товаришем голови Українського наукового товариства у Києві.

Проводив серйозну науково-дослідну працю С. Шелухін — входить до низки організацій: Одеського юридичного товариства, Київського правничого товариства при університеті св. Володимира, Одеського археологічного товариства, історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, Одеського товариства історії старожитностей. Одночасно як талановитий журналіст і поет друкується у численних часописах, альманахах, антологіях.

Членом Вільного економічного товариства з 1896 р. був М. Туган-Барановський. Брав участь у редагуванні популярної серії «Новые идеи в экономике» (1910 р.), написанні довідника

«Украинский народ в его прошлом и настоящем». У природничо-технічній секції Київського наукового товариства працював П. Холодний, редагуючи фаховий збірник.

Досліджує економічне становище України та стан робітництва М. Порш. У сфері його наукових інтересів ще й статистика, публікує свої розвідки в українських наукових журналах. Його праця з національного питання «Про автономію України» (1907 р.) набула широкого розголосу. Написав кілька книжок про лісову справу й М. Шаповал. У 1909 р. разом з П. Богацьким у Києві він засновує літературно-мистецький журнал «Українська хата».

Таким чином, 10 діячів до революції серйозно займалися наукою, редагували фахові видання, друкували дослідження, статті, брошури, брали участь у великій кількості наукових товариств. До сфери їх наукових інтересів належали хімія, економіка, історія, літературознавство. Кількість наукових видань — українських, таких як «Літературно-науковий вістник», «Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка», «Україна»; російських — «Русская старина», «Новые идеи в экономике», інших фахових журналів, а також газет, популярних серій, з якими співробітничали українські діячі, за неповними даними, налічує майже чотири десятки. Публікують свої наукові розвідки, статті, публіцистичні, літературні та поетичні твори 28 осіб (більше 63%), тобто переважна більшість майбутніх міністрів.

На 1917 р. середній вік українського міністра складав 38 років. Найстаршим був П. Климович (62 роки) — міністр фінансів в уряді В. Голубовича; наймолодшим — М. Ковалевський (25 років), міністр продовольчих справ з листопада 1917 р. й міністр земельних справ з лютого 1918 р. До 30 років мали 4 особи, до 40 років — 21 особа, до 50-ти — 8. Старшими за п'ятдесят років були тільки згадуваний вже П. Климович, П. Стебницький (55 років) та С. Шелухін (53 роки). Отже, більшість посадовців були молодими, або зрілими людьми, від 32 до 47 років.

Після гетьманського перевороту, за доби Української Держави, частина колишніх міністрів УЦР співпрацювали з уряда-

ми П. Скоропадського. Посади займали: Д. Антонович (міністр мистецтв у кабінеті В.М. Чехівського), О. Лотоцький (в.о. міністра віросповідань з жовтня 1918 р.), В. Мазуренко (товариш міністра фінансів), І. Стешенко (інструктор міністерства освіти), В. Єщенко (очоловав департамент у міністерстві шляхів), П. Стебницький (міністр освіти і мистецтва в уряді Ф. Лизогуба). У серпні 1918 р. останнього було призначено сенатором Адміністративного суду Державного Сенату. Членом Цивільного Генерального суду Державного Сенату був С. Шелухін. У червні 1918 р. починає роботу у міністерстві закордонних справ О. Шульгин і вже в липні його призначають послом Української Держави у Болгарії. Відмовилися від посад в уряді та співпраці С. Єфремов, М. Туган-Барановський.

Влітку 1918 р. С. Шелухін очолив українську мирну делегацію на переговорах з РСФРР (травень — липень 1918 р.), його заступником став П. Стебницький. Політичною комісією цієї делегації керував О. Шульгин; до її складу увійшли також В. Прокопович, В. Садовський, Х. Барановський. Останній входив і до української комісії для складання торгівельних договорів з Центральними державами.

Отже, 11 колишніх діячів УЦР взяли участь у роботі державних органів влади та урядовій делегації за часів гетьмана П. Скоропадського.

У витоків Української Академії наук стояли, згодом працювали у ній С. Єфремов, П. Стебницький, М. Туган-Барановський (голова її соціально-економічного відділу) та П. Холодний.

В опозиції до гетьманського уряду, входили до Українського національного союзу (УНС), приймали участь у протигетьманському повстанні В. Винниченко, Н. Григоріїв, В. Мазуренко, С. Петлюра, М. Порш, В. Садовський, Г. Сидоренко, П. Христюк, М. Шаповал. Зазнали переслідувань — були арештовані гетьманською владою і перебували у Лук'янівській тюрмі В. Голубович (до 16 грудня 1918 р.), М. Ковалевський, С. Петлюра, М. Порш та П. Христюк. Уникнув арешту, переховувався до кінця 1918 р. М. Ткаченко.

Частина українських діячів у цей час тимчасово відійшла від активної політичної діяльності, повернувшись до роботи: у президії Всеукраїнського земельного союзу (М. Савченко-Більський), Київському губернському земстві (Н. Григоріїв), Дніпросоюзі (Д. Коліух), президії Всеукраїнського Союзу земель (Г. Сидоренко), кооперативному русі (Б. Мартос та М. Туган-Барановський). Наприкінці 1918 р. остаточно відходить від політики С. Єфремов.

Отже, 11 осіб співпрацювали з гетьманською владою, 12 — були у відкритій опозиції до неї, решта — відійшла від політичної роботи.

В. Винниченко разом з М. Шаповалом керували підготовкою повстання проти гетьманського режиму, для чого 13 листопада 1918 р. під головуванням першого було створено Директорію. З відновленням УНР В. Винниченко стає першою посадовою особою в країні. Але вже 9 лютого 1919 р. вдається до демісії і наступного місяця виїжджає за кордон.

Увійшов до складу Директорії, як її Головний отаман, С. Петлюра. З 11 лютого 1919 р. він стає її головою. Протягом наступних місяців і до того моменту, коли головні з'єднання армії УНР перейшли Збруч і були інтерновані на території Польщі, він очолював збройну боротьбу армії УНР.

У виконавчому органі Директорії у різний час працювали: Х. Барановський (міністр фінансів в уряді В. Прокоповича), Н. Григоріїв (в.о. міністра освіти в уряді Б. Мартоса), М. Ковалевський (міністр хліборобства в урядах Б. Мартоса та І. Мазепа), О. Лотоцький (до січня 1919 р. в.о. міністра віросповідань), В. Мазуренко (в.о. міністра фінансів в уряді В. Чехівського); Б. Мартос (міністр фінансів в урядах В. Чехівського та С. Остапенко; у квітні—серпні 1919 р. — голова уряду УНР, залишався на посаді міністра фінансів до кінця травня 1920 р.). В. Прокопович займав у кабінеті А. Ливицького посаду міністра освіти. Міністром праці був В. Садовський, товаришем міністра внутрішніх справ в урядах Б. Мартоса і І. Мазепа — П. Христюк, міністром земельних справ (грудень 1918 — лютий 1919 рр.) — М. Шаповал, міністром юстиції в уряді В. Чехівського — С. Ше-

лухін. З січня 1920 р. займав крісло Надвищого судді УНР П. Стебницький. Отже, 11 міністрів УЦР (чверть від їх загальної кількості) працювали на провідних посадах в урядах Директорії.

На дипломатичній службі в УНР перебували: Д. Антонович — голова української дипломатичної місії у Римі (з січня 1919 р.), О. Шульгин — посол УНР у Болгарії, Г. Сидоренко — посол УНР у Відні. О. Лотоцький з січня 1919 р. по березень 1920 р. працює у Константинополі надзвичайним послом УНР в Туреччині з спеціальною місією проведення переговорів із Вселенським патріархатом про визнання автокефалії Української Православної Церкви. Головою місії УНР в Італії, потім в Австрії був В. Мазуренко, послом у Берліні у 1919–1921 рр. — М. Порш. У 1919–1920 рр. працює секретарем дипломатичної місії УНР у Будапешті М. Шаповал, у 1919 р. заступником голови дипломатичної місії УНР у Польщі — Л. Михайлів.

Членами делегації УНР на Паризькій мирній конференції були Г. Сидоренко, С. Шелухін, О. Шульгин. Радником з економічних питань у ній був призначений М. Туган-Барановський. Таким чином, у зовнішньополітичному відомстві працювало ще 9 колишніх міністрів УЦР.

За часів УНР у лавах українських збройних сил служив О. Жуковський, який командував окремим кордонним корпусом, був начальником залоги у Кам'янець-Подільському, а з вересня 1919 р. — призначений ревізором військових місій УНР у Празі, Берліні та Відні. Н. Григоріїв перебував на посаді керівника пресової служби Армії УНР. Начальником постачання Армії УНР у Кам'янець-Подільському служив М. Стасюк.

Отже, активно співпрацювали з владою Директорії 23 особи, 52% політиків УЦР. Більшість з них перебувала на різних посадах в уряді, частина — на дипломатичній службі, троє служили в армії УНР.

Частина колишніх міністрів у цей час відійшла від політичної діяльності — Х. Барановський продовжує працювати у сфері кооперації, редагує періодичні видання УПСР В. Голубович. Закінчує свою політичну кар'єру М. Зільберфарб.

Після важких років національно-визвольних змагань порізному склалася доля діячів Української революції. З 1919 р. починається процес еміграції до країн Західної Європи. Одним з перших, у березні 1919 р., виїжджає за кордон В. Винниченко для участі в конференції Соцінтерну в Берні. У цьому ж році розпочинають життя на еміграції Д. Одинець, П. Христюк та М. Шаповал. Наступного року за кордоном опиняються Д. Антонович, Х. Барановський, Н. Григоріїв, М. Ковалевський, О. Лотоцький, С. Петлюра, М. Порш, В. Садовський, М. Стасюк, С. Шелухін, М. Міцкевич. У 1921 р. емігрують М. Зільберфарб, Б. Мартос, В. Прокопович, П. Холодний, О. Шульгин, Л. Михайлів. З колишніх міністрів УЦР емігрували 21.

Активною політичною діяльністю на еміграції продовжує займатися С. Петлюра. У кінці 1924 р. він оселяється у Парижі і керує екзильним урядом УНР, засновує тижневик «Тризуб», проводить публіцистичну роботу, присвячуючи свої статті українським визвольним змаганням, завданням еміграції і становищу України.

Найближчим співробітником С. Петлюри у цей період стає В. Прокопович. До 1940 р. він обіймає посади голови (1924–1939 рр.), заступника голови Директорії і Головного Отамана (1939–1940 рр.) в уряді УНР в екзилі. 14 років редагує паризький часопис «Тризуб».

З 1921 р. активно працює, як представник УНР в екзилі, О. Шульгин. Він очолював надзвичайну дипломатичну місію УНР в Парижі, був головою делегації УНР на першій асамблеї новоствореної Ліги Націй у Женеві. У 1922 р. очолює державну делегацію на міжнародній конференції в Генуї. З цього моменту до 1939 р. він постійно репрезентував Україну у різних організаціях цього найбільшого міжнародного форуму. У 1926 р. С. Петлюра призначає його міністром закордонних справ УНР в екзилі. У 1939–1940 рр. головує в уряді УНР. Після війни і до 1946 р. знов займає посаду міністра закордонних справ.

Членом Державного центру УНР на еміграції, віцепрем'єром й міністром внутрішніх справ в уряді В. Прокоповича у 1927–1930 рр. був О. Лотоцький. Він став одним з фундаторів

осередку УРДП в Празі, був головою її Закордонного бюро. Лідером Всеукраїнського державного союзу, створеного у Відні та опозиційного С. Петлюри, на еміграції стає С. Шелухін.

На початку 1920 р. створює Закордонну групу українських комуністів і видає її друкований орган газету «Нова доба» В. Винниченко. Його публіцистичні виступи мали великий розголос серед української еміграції і європейської громадськості. Але навколо нього поступово утворюється політичний вакуум через його неспроможність співпрацювати з прихильниками С. Петлюри, П. Скоропадського, з М. Грушевським та очолюваною ним Закордонною делегацією УПСР. У жовтні 1921 відбувається саморозпуск Закордонної групи українських комуністів та ліквідація «Нової доби». У 1923–1925 рр. разом з М. Шаповалом видає журнал «Нова Україна» та створює Український революційно-демократичний національний союз (об'єднання демократичних сил української інтелігенції на еміграції), зробивши спробу повернутися до громадського життя. Однак, швидко розчаровується, пориває стосунки з М. Шаповалом та відходить від політичної роботи.

Належав до центральної течії УПСР на еміграції М. Шаповал — був опонентом Закордонної делегації УПСР на чолі з М. Грушевським, виступав проти ідеї пошуку компромісу з радянською владою, стояв у непримиримій опозиції до уряду УНР в екзилі. Активно працював, як член закордонної делегації УПСР (належав до її лівого крила — «віденців»), П. Христюк. Редагував часопис «Борітеся — поборете», співробітничав з Українським соціологічним інститутом, заснованим М. Грушевським. Був членом «Спілки українських письменників і журналістів» у Відні. Скупі біографічні дані свідчать про активну участь з 1921 р. у громадському, культурному і політичному житті у Варшаві М. Зільберфарба.

Потужну наукову, викладацьку, науково-організаційну, видавничу, культурну та громадську роботу на еміграції проводила ціла плеяда видатних українських діячів. Одним з організаторів Українського Вільного Університету (ВВУ) у Відні став Д. Антонович — був професором історії мистецтва, працював

ректором УВУ, багатолітнім директором Музею Визвольної боротьби України в Празі (1925 р.), головував в Українському історико-філологічному товаристві у Празі (1923–1945 рр.). Багато зусиль приклав для створення у Празі Української студії пластичних мистецтв у 1923 р. Одночасно займався науковою роботою. Опублікував низку ґрунтовних праць з історії мистецтва і театру.

Професором УВУ у Празі, Варшавського університету (кафедра церковного права), засновником і директором Українського наукового інституту у Варшаві (1930–1938 рр.) був О. Лотоцький. Він активно працював членом численних товариств, клубів, оргкомітетів, пов'язаних з історією, філологією, бібліотечною, літературною, церковною справами, освітою, журналістикою, видавничою діяльністю. Тільки їх повний перелік займає кілька сторінок. Викладав в Українському технічно-господарському інституті, був заступником голови Передсоборного зібрання зі скликання Генерального собору православної Церкви в Польщі (1935 р.). Був учасником численних наукових і громадсько-політичних форумів, конференцій. Написав біля 600 праць, серед них кілька фундаментальних досліджень з історії церкви, художніх творів, низка публіцистичних статей в українській закордонній і іншомовній пресі, мемуари, книжки для дітей.

Жив з 1920 р. у Чехословаччині С. Шелухін, працюючи професором карного права УВУ (проректор, декан), професором Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. Був членом Українського історико-філологічного товариства в Празі, Українського правничого товариства в Чехії. Автор монографій з історії України, опублікував понад 60 статей з історії українського права і держави.

Паралельно із політичною діяльністю займався науковими дослідженнями і викладацькою діяльністю О. Шульгин — професор загальної історії УВУ, Українського високого педагогічного інституту ім. Драгоманова у Празі. У 1924 р. заснував Український академічний комітет, що координував діяльність українських еміграційних наукових та вищих навчальних закла-

дів. З 1946 р. головує в Українському Академічному товаристві в Парижі. За його ініціативою в Парижі була створена Міжнародна Вільна Академія Наук, що об'єднувала 300 вчених з різних країн Європи, з 1952 р. стає її президентом. Видав низку наукових праць українською та французькою мовами: монографії, підручники, статті з історії, мемуарні та публіцистичні твори, статті у «Енциклопедії українознавства», спогади.

Засновником і головою Українського громадського комітету у Чехословаччині був М. Шаповал. Він став співорганізатором українських вищих шкіл: Української господарської академії, Українського соціологічного інституту у Празі (доктор соціології), а також Всеукраїнського робітничого союзу в ЧСР. Видавав та редагував періодичний збірник «Суспільство» (1925–1928 рр.). Залишив велику кількість літературних і науково-публіцистичних праць, збірок поезії, спогадів.

У витоків Інституту сільськогосподарської кооперації у Чехословаччині на початку 20-х років стояв Б. Мартос. Працював професором та деканом в Українській сільськогосподарській академії у Подєбрадах. Був одним з організаторів Українського технічно-господарського університету. З 1945 р. викладає в Українській економічній вищій школі, здобуває ступінь доктора, кілька років працює на посаді ректора. Згодом читає лекції в Українському господарському інституті; працює заступником директора Інституту для дослідження питань Сходу Європи; бере участь в організації Інституту з вивчення історії і культури СРСР (очолює наукову раду, виконує роботу наукового секретаря, керує видавничою колегією). З кінця 40-х років стає членом ВУАН та дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка. Паралельно займається громадською роботою — у 1946–1949 рр. був членом Переселенської комісії та Головної переселенської ради при центральному представництві української еміграції Німеччини. У 1958 р. переїжджає до США, де продовжує наукові дослідження та викладацьку роботу. Залишив значний науковий доробок у галузі теорії кооперативного руху та фінансової справи; написав кілька праць з історії окремих періодів національно-визвольного руху 1917–1921 рр.

Активним діячем Українського громадського комітету у Празі (заступник голови) був Н. Григорійв. Став одним з засновників і професором Української господарської академії в Подєбрадах, Українського високого пединституту ім. Драгомано-ва, професором Робітничого інституту, директором і професором Українського соціологічного інституту. Приймав участь у фундації Українського видавничого фонду. З 1938 р. перебував у США, де займав посаду керівника українського відділу «Голосу Америки». Автор низки праць на соціологічні теми, залишив спомини.

Емігрувавши до Чехії, працював в Українській господарській академії в Подєбрадах на професорській посаді В. Садовський. Був дійсним членом НТШ та Українського наукового інституту у Варшаві. Автор праць з економічної географії, демографії та національної політики ВКП(б). Залишив спогади. У 20-ті роки професором Празького російського університету працював Д. Одинець. Науково розробляв проблеми українсько-російських відносин. Написав низку праць.

Відійшов від активної політичної діяльності на еміграції М. Ковалевський, займаючись журналістикою та співпрацюючи з багатьма українськими і неукраїнськими періодичними виданнями. Після II Світової війни працює редактором агентства «Express Pressedients», був головою Українського допомогового комітету в Австрії. Співробітничав з Інститутом з вивчення СРСР у Мюнхені у 50-ті рр., співпрацював у «Енциклопедії українознавства». Автор ґрунтовних публіцистичних і мемуарних праць.

Видав ряд праць на теми кооперації та фінансів Х. Барановський, який емігрував до Південної Америки. Залишив нащадкам наукові праці з історії Києва та сфрагістики учений-історик та публіцист В. Прокопович.

Відійшов від політичної діяльності й М. Порш, присвятивши себе науково-дослідній роботі. Працював по проблемам визиску царською Росією України та її значення в економічному піднесенні імперії. Був одним з засновників культурної організації Українське національне об'єднання у Берліні, першим ре-

дактором його органу. Згодом відходить і від громадської роботи. Працював у напівдержавному підприємстві у Берліні. Займався перекладами та підготовкою спогадів, що згоріли, за свідченням його дружини Оксани Порш, під час пожежі у 1943 р. разом з великою бібліотекою та документальними матеріалами.

Проводив плідну літературну працю В. Винниченко, пише драми, які ставлять у європейських театрах. З 1933 р. оселяється на півдні Франції. Протягом останніх 15 років майже безвиїзно жив у своєму маєтку неподалік від Мужена.

У Львові, після буремних революційних років жив і працював П. Холодний. Тут він став співзасновником Гуртка діячів українського мистецтва, брав участь у виставках. Його малярські роботи того часу набули світового визнання. Писав ікони, вітражі, фрески у церквах і соборах Львова та у містечках Східної Галичини. Як вчений-хімік здійснював пошуки технічних засобів вдосконалення малярської техніки.

У Східній Україні жив й Л. Михайлів, працюючи у Луцькому українському банку. Скупі дані про долю М. Міцкевич після 1920 р. вказують на його роботу на посаді першого польського воєводи Волині.

Таким чином, біографічні відомості свідчать, що 13 українських діячів у роки еміграції присвятили себе науковій, науково-організаційній та викладацькій роботі. За їх безпосередньої участі починали працювати спеціальні курси, створювалася низка інститутів, університетів, академій, численні наукові товариства. За кілька десятиліть ними була опублікована велика кількість наукових досліджень з історії України, історії церкви, мистецтва, театру, сфрагістики, демографії, соціології, географії. Видавалися праці по проблемам держави і права, фінансів, кооперативного руху. Виходили друком підручники, художні твори, збірки поезії, дитячі книги, писалися мемуари. В. Винниченко та П. Холодний стали відомими завдяки своєму мистецтву. Їх науковий та творчий доробок не втратив свого значення і в наш час.

Залишилася жити і працювати у радянській Україні низка українських діячів. Серед були О. Золотарьов, який наприкінці 1918 р. вступив до РКП(б); М. Рафес, ставши одним з керівників

єврейської секції при ЦК РКП(б) і ВКП(б) (кінець 1919 р.), І. Хургін, який у 1919 р. також вступив до КП(б)У та М. Ткаченко.

У серпні 1921 р. О. Жуковський разом з М. Чечелем та В. Мазуренко вели переговори з керівництвом УСРР щодо можливого повернення в Україну віденської групи українських есерів на чолі з М. Грушевським. У 20-ті роки з еміграції в УСРР повертаються О. Жуковський, В. Мазуренко, П. Христюк, М. Стасюк. В. Мазуренко у 1922 р. був прийнятий до КП(б)У.

Наприкінці травня 1920 р. з'являється у Москві В. Винниченко, проводить переговори з вищим радянським керівництвом про умови співпраці. Однак, у вересні того ж року, перервавши діалог, остаточно виїжджає за кордон.

З встановленням радянської влади в Україні переходить на нелегальний стан С. Єфремов, у 1921 р. на прохання ВУАН був амністований. Арештовувався більшовицькою владою П. Стебницький і, як і С. Єфремов, звільнений за клопотанням Академії наук.

Більшість колишніх діячів Української революції за радянської влади відійшли від політичної діяльності. М. Рафес дуже швидко був усунутий від партійної роботи у ВКП(б). Працював в апараті виконкому Комінтерну, згодом працював журналістом. Публікував публіцистичні твори, дослідження з історії соціалістичного і національного руху в Україні, готував мемуари. Працював у робітничо-селянській інспекції і держконтролі О. Золотарьов. У 1922 р. він очолив торгівельну делегацію УСРР і РСФРР на Близькому Сході.

Частина діячів, як і їх колеги за кордоном, присвятила себе викладацькій та науковій діяльності. А. Терниченко став професором Ветеринарно-зоотехнічного і сільськогосподарського інститутів у Києві, головував у Київській філії сільськогосподарського Наукового комітету України, редагував його орган «Агроном», журнали «Трудове господарство» та «Село». Написав і опублікував низку праць, підручників і статей з питань агрономічної науки.

Працював на посаді професора Харківського технологічного інституту В. Мазуренко. Деякий час він співробітничав

у Палаті мір і ваги у Харкові. Був членом редколегії часопису «Науково-технічний вісник» (1926–1928 рр.). Видав кілька наукових праць з технології силікатів.

У Харкові певний час жив і працював П. Христюк. Тут він став одним з фундаторів Українського товариства робітників науки і техніки для сприяння соціалістичному будівництву. У 20-х роках працює інспектором в Українбанку, членом правління і завідуючим фінансово-торговими справами у Держвидав України, у 1928–1931 рр. — у Наркомфіні УРСР. Одночасно займається науковою діяльністю. Публікує літературознавчі праці; видає кілька монографій з історії. З 1930 р. стає науковим співробітником Інституту літератури ім. Шевченка, редагує журналу «Література і мистецтво», працює секретарем часопису «Літературний архів».

З роботою у ВУАН нерозривно пов'язана доля С. Єфремова — посідає посаду віце-президента (1922–1928 рр.), займається адміністративною та науковою роботою, очолює кілька комісій Академії, а також Історико-літературне товариство. У 20-ті рр. публікує низку ґрунтовних наукових досліджень з історії літератури та літературознавства.

Останні роки життя П. Стебницького також були пов'язані з Академією наук. З 1919 р. він очолював постійну комісію біографічного словника ВУАН, видав низку літературних і публіцистичних творів, залишив спомини. Працював у ВУАН співробітником з окремих доручень й М. Стасюк.

Після 1921 р. деякий час був інженером-будівельником в Українській раді народного господарства В. Голубович, згодом він очолив відділ капітального будівництва. Головує в Укрзовнішторгу Д. Коліух, згодом — на посаді економіста-референта у Київміськплані.

Таким чином, у радянській Україні залишилися за ідеологічними міркуваннями чотири колишніх міністра. У 20-ті рр. повернулися з еміграції ще четверо. Жили і працювали на батьківщині С. Єфремов, П. Стебницький, А. Терниченко, Д. Коліух. Шестеро з них, це, майже, половина, була пов'язана із роботою в Академії наук та у вищих навчальних закладах. Вони беруть

активну участь в організації різних наукових товариств, співпрацюють з фаховими журналами, видають наукові дослідження з історії літератури, літературознавства, агрономії, хімії.

Доля більшості українських діячів у радянській Україні склалася трагічно. Ще під час революційних подій 1918–1919 рр. пішли з життя чотири міністри. За більшовицької окупації Києва у 1918 р. був розстріляний О. Зарудний; вбитий у Полтаві в липні 1918 р. невідомими злочинцями І. Стешенко. Призначений Директорією радником з економічних питань делегації УНР на Паризькій мирній конференції, М. Туган-Барановський під час подорожі до Парижа раптово помирає у Одесі 29 січня 1919 р. Приблизно у 1918 р. пішов з життя М. Савченко-Більський. У 1920 р. був інтернований до Росії М. Ткаченко. Свої останні дні провів у таборі у Москві, де і загинув. Був розстріляний більшовиками у Одесі, як член уряду УЦР, П. Климович (1919 р., можливо у 1920 р.). Помер у Росії у Ростові-на-Дону О. Зарубін (у 1920 р.). На початку 20-х років у Києві пішов з життя П. Стебницький. Невідома подальша доля, після повернення у 1922 р. в Україну, О. Жуковського (вірогідна дата смерті 1925 рік). Де і як помер в Україні у 1927 р. А. Терниченко також невідомо.

Зазнав репресій з початку у 1920-х рр. В. Голубович — арештований Особливим відділом 14-ої армії у Кам'янці-Подільському і по «справі ЦК УПСР» був засуджений до 5 років примусової праці в концтаборах, звільнений по амністії у 1921 р. У 1931 р. знову заарештований і засуджений по справі «Українського національного центру». Помер у Ярославській тюрмі у 1939 р.

У 1928 р. почалося переслідування С. Єфремова. Його було звільнено з усіх посад у ВУАН, 21 липня 1929 р. арештовано і у 1930 р. засуджено у справі «Союзу Визволення України» — першому великому інспірованому процесі в Україні. Як один з його керівників отримав 10 років ув'язнення. Помер в одному з таборів ГУЛАГу у 1939 р.

По справі «Українського національного центру» у березні 1931 р. був арештований П. Христюк. У 1932 р. його засудили до 5 років ув'язнення; у 1935 р. отримав новий вирок — триріч-

не заслання, у вересні 1937 р. термін було подовжено ще на 8 років. Загинув у «Севвостлаге» (Архангільська область) у 1941 р.

По цій же справі були арештовані і засуджені також: Д. Коліух — отримав 3 роки заслання у Казахстані, його подальша доля невідома; В. Мазуренко — висланий до Алма-Ати (Казахстан), за рішенням «трійки» у 1937 р. був страчений. Зазнав арешту у 1931 р. М. Стасюк, дальша доля також невідома. У 1940 р. арештовано і розстріляно М. Рафеса, репресовано О. Золотарьова (дата смерті невідома).

Вивезений більшовиками з Волині у 1939 р. Л. Михайлів; заарештований у Празі радянською військовою контррозвідкою і переправлений до СРСР В. Садовський. Він загинув у Лук'янівській в'язниці у Києві у 1947 р.

Отже, залишилися у радянській Україні та згодом повернулися з еміграції 13 осіб. З них репресовані були 9 (майже 70%), невідомі обставини смерті в Україні у 20-х роках трьох діячів — О. Жуковського, А. Терниченко та І. Хургіна. Четверо загинули, або померли під час національно-визвольних змагань. Ще двох колишніх міністрів — Л. Михайліва та В. Садовського — інтернували до УРСР, де їх чекали заслання та ув'язнення.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що члени Ради Народних Міністрів доби УЦР мали високий освітній рівень. Серед них переважали юристи, науковці та викладачі вищих і середніх учбових закладів, кооператори. Більшість з них набули до революції 1917 р. великого досвіду у сфері потужної громадської роботи та у лавах українських політичних партій. Однак, тільки троє працювали у державних установах і мали практику урядової служби. Останні були й одними з найстарших за віком серед когорти молодих українських міністрів. Ще раз треба наголосити на значній роботі українських діячів на ниві літератури, журналістики та редакторської праці.

Значна частина політиків УЦР активно співпрацювала з урядами Української держави гетьмана П. Скоропадського та Директорії. Долучилися вони й до відповідальної і дуже важливої дипломатичної роботи.

Трагічною виявилася доля діячів, що залишилися, або повернулися у радянську Україну. Після втрат періоду Української революції, протягом лише 10 років вони змогли відносно спокійно працювати, займатися науковими дослідженнями та викладати, остаточно полишивши сферу політики. Нагадаємо, що вже у 1928 р. С. Єфремов був змушений піти з Академії наук. За біографічними даними до 1940 р. було репресовано 70% колишніх міністрів УЦР, що проживали в УСРР.

Як правило, дуже насиченим та плідним стало життя діячів, що виїхали на початку 20-х рр. до різних країн Західної Європи. Головними напрямками їх роботи на еміграції стала політична діяльність, участь у Державному центрі в екзилі, яка проводилася заради майбутнього України, та надзвичайно результативна робота у науково-організаційній, науковій та творчій сферах.

Список використаної літератури:

Біднов В. Дмитро Антонович (1877–1927 рр.) // Літературно-науковий вістник. — 1927. — Кн.11;

Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. — К., 1998;

Грушевський М. Спомини // Київ. — 1989. — № 8–11;

Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. I том. «Доба Центральної Ради». — К., 2002;

Енциклопедія історії України. — Т. 1–7. — К., 2003–2010;

Енциклопедія українознавства. — Т. 1–10. — Львів, 1993–2000;

Євген Онацький. Портрети і профіль. — Чикаго, 1965;

Жук А. Автобіографія Дмитра Антоновича // Сучасність. — 1961. — № 1;

Жук А. Пам'яті Миколи Порша (1877–1944). З нагоди 85-ліття з дня народження // Сучасність. — 1962. — №1;

Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923. — Нью-Йорк, 1968;

Ковалевський М. При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії. — Інсбрук, 1960;

Костюк Г. Сергій Єфремов і Володимир Винниченко // Літературна панорама. — К., 1990;

Кримський А. Життєпис і літературна діяльність С.О. Єфремова // Записки Історико-Філологічного Відділу ВУАН. — 1923. — Кн. 2–3;

«Лицар праці і обов'язку». Збірник присвячений пам'яті проф. О. Лотоцького-Білоусенка. — Торонто – Нью-Йорк, 1983;

Миронець Н. Трагічна постать Української визвольної революції: Микита Шаповал про вбивство Симона Петлюри // Розбудова держави. — 1994. — № 6;

Міяковський В. Дмитро Антонович. — Вінніпег, 1967;

Постаті на тлі революції. — К., 1994;

Стебницький П. Вибрані твори. — К., 2009;

Стрельський Г. Олександр Шульгин — учений і політик // Київська старовина. — 1994. — № 3;

Стрельський Г., Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти. — К., 1996;

Табачник Д.В. Україна на шляху у світ. Керівники зовнішньополітичних відомств в Україні в 1917–1996 рр. (Біографічні нариси, документи і матеріали). — К., 1996;

Ткачук А. Симон Петлюра. Політичний портрет // Київська старовина. — 1992. — № 6–7;

Швидкий В. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-ті рр.). — К., 2002.